

ו. מדברי ביאליק על הלשון

לשון המקרא ולשון המשנה

בצדו של המקרא, מכרה הזהב הטהור של השפה העברית הקדמונית, משמשת לנו המשנה מחצב אי־תכלה בן מעמקים עצומים של אותה הלשון העברית עצמה בפניה החדשות, כאשר נגלתה בימי חיותה האחרונים, בטרם נתקה כולה משרשי החיים הממשיים ובעוד לא נעתקה כולה מפי העם. עוד דורות יסיעו מן המחצב הזה אבנים וצרורות לבנין לשוננו ותקומתה השלמה בפה ובכתב. הואיל ולשון המשנה, לפי כל תכונתה, קרובה לדרך המחשבה של בן־זמננו קרבה יתרה מלשון המקרא.

(מתוך הקומתו לסדר זרעים שיצא בסירושו)

לשון המשנה

לשון המשנה היא לשון החיים. המשנה התפתחה תחת השפעת הלשונות האריות: הלשון היוונית והלשון הרומית. אמנם מלשון ארמית הושפעה במידה יותר גדולה, אבל הארמית נכנסה לתוך מכבש הלשון הארית והשפעת ההשכלה היוונית. הלשון נלחצה וקיבלה את צורתה. מתוך כך הלשון העברית של אותו הזמן, לשון המשנה, שינתה את צורתה ונתקרבה לסגנון מחשבה מודרנית. היא השליכה מעליה את הצורות המיושנות ונעשתה יותר ממשית ויותר מופשטת, מצד אחד יותר מלאה, מצד שני יותר אבסטרקטית. (דברים שבעלי־פה, ספר ראשון, עמ' י"ז).

מהות הלשון

אל לנו לחשוב, שהמלה הבודדת או הדיבור כשלעצמו — לשון הוא. מן המלה בקשריה החיוניים בתוך המשפט, והמשפט בתוך הפרק השלם, והפרק בתוך היצירה השלמה — מאלה מתרכבת הלשון. המלה באוצר המלים אינה חיה כלל. המלה מקבלת את חיותה השלמה רק בהיותה מצויה בתוך מדינתה, כלומר בתוך היצירה השלמה.

(דברים שבעליפה, ספר שני, תרפ"ז, עמ' קכ"ח)

לשון דיבור מקורית

אם אנחנו נגזור את הלשון ממקורותיה הראשונים, מהצורות הקודמות — אם נגרש מהלשון את כל הנפשות וצללי הנפשות ששכנו בתוכה מימי אברהם אבינו, שרוממוה וגידלוה כל הימים; ואם נשאר לעצמנו רק את העצמות היבשות, את הפגר — אז לא תהיה לנו כל לשון, ואז אין כל טעם לדיבור העברי.

(דברים שבעליפה, ספר שני, תרפ"ז, עמ' קכ"ט)

לשון מקורית

אנו, משעננו היחיד הוא הכתב, האוצרות הבלומים הגנוזים במקורותינו הכתובים בספר, וכל זמן שאנו מסתמכים עליהם, כל זמן שאנו נמלכים ב"אורים ותומים" אלה, אין לנו להתיירא מפני סכנת הברבריוזים ושפע המלים הזרות המציפות מפעם לפעם את לשוננו.

כל הזרויות שהכניסו התיבונים ללשוננו הולכות ונדחות

אחת אחת, ודי לאדם להשוות את הסגנון הפילוסופי העברי של עכשיו אל זה של התיבונים, כדי שיתברר לו, איך הלשון המקורית שלנו, הלשדית, זו הנחצבת מן השיתין, היא כאש המצרפת ומטהרת ומזככת את סגנונו מן הסינים; במקום התיבונים בא המשנאים.

(דברים שבעל־פה, ספר שני תרפ"ט, עמ' קל"ד)

סתומות לשון במקרא

לפעמים אנו קוראים פרק בתנ"ך, שקשה לדעת פירושו המלים בו, קשה להבין כל מלה בפני עצמה. לא ברור הרעיון של כל משפט בפני עצמו. אבל אנחנו נסחפים באיזה כוח של אש נעלמה, ופתאום והנה אחזה האש גם בנו, והכול מורגש ומבואר גם בלי כל ביאור. כל ישותנו בוערת וניתכת עם המלים יחד. אין סתום ואין עמוס בהן — "הדברים מאירים ושמים כנתינתם מסיני".

(דברים שבעל־פה, ספר שני, תרצ"ג, עמ' קט"ז)

תקופה תקופה וסגנונה

לכל תקופה יש לה סגנון שלה. הן גם התקופה שלאחר התנ"ך היה לה סגנון שלה. אדרבא, זה מראה, שהיא אינה יצירת פסידו — שאינה יצירה של חיקוי, של המשך התנ"ך בצורה פסידו־ביבלית; אלא להפך, מה שהאגדה יצרה לה סגנון משלה משונה — באופן אורגני כמעט משונה מן התנ"ך; גם מצד הלשון, גם מצד הצורה, גם מצד בניין הדברים, גם מצד הרצאת הדברים מראשם ועד סופם

— זה סימן, שזו יצירה חיונית, טבעית, מקורית, של תקופת ההרגשה. אין זה גורע מערפה (של האגדה) מה שהיא משונה מן התנ"ך; זה עוד מעלה, זה מראה על אמיתותה ועל מקוריותה.

(דברים שבעל-פה, ספר שני, תרצ"ג, עמ' מ"ג)

מקור, פסוק וסגנון

לבי כואב לראות, עד כמה הספרות שלנו הולכת ומתנכרת למקורות הקדמונים. אני מוצא לעשרות ולמאות בכל שבוע, שבני אדם משתמשים בפסוקים, אבל בכסוקים זרים, מתוך ספרויות זרות וספרים זרים חשובים. אם מביאים פסוק מליאונרדו דיי-וינצי, או שקספיר, או מאיזה סופר אחר גויי — אין זה פסוקים; אבל אם מביאים פסוק מאגדה ומחז"ל — הרי זה פסוק, בעוד שהרעיונות הללו נמצאים אצלנו מובאים בסגנון מקורי מאוד, אולי יותר יפה משל ספרים זרים.

(דברים שבעל-פה, ספר שני, תרצ"ד, עמ' ע"ב)

כל סופר מאומות העולם מוצא לפניו מן המוכן שפה חיה ומדוברת, ואין עליו לעסוק ביצירת הקליפה, אלא בתוכן. אולם אנו אין לנו שפה מן המוכן, ועלינו להתעסק בשחירתה ובזיקוקה.

(דברים שבעל-פה, ספר שני, תרצ"ג, עמ' ק"ע)

סגנון התנ"ך

אנחנו כוללים — בטעות, אולי — יצירות שונות, רחוקות בזמן ובתוכן ובצורה, אלא מתוך המרחק הגדול שאנחנו מתרחקים מהם אנחנו כוללים אותם בצורה אחת, בציור אחד, למשל: «ספרות התנ"ך», «סגנון התנ"ך», למרות ההבדל העמוק שבין הספרים, אם מתבוננים, אם בודקים כל אחד בפני עצמו. מרגילים את העין לראות את המבדיל בין ספר לספר, בין סגנון לסגנון — בכל זאת מן המרחק הרב של אלפיים ושלושת אלפים שנה, כמו בשעה שרואים יער מרחוק עם כל העצים המובדלים קוראים לזה בשם כללי «יער», כך קוראים «סגנון תנ"כי», «תקופת התנ"ך». זאת, כמובן, השגה בלתי נכונה, אבל יש בה במקצת מן האמת. יש חלקים: תורה, נביאים, כתובים, שכל אחד מהם הוא דבר בפני עצמו. יש תקופה ספרותית, ומי שמתקרב לתקופה הזאת, רואה הבדל עצום, לפעמים תהום מבדילה בין משורר אחד לחברו, אלא מתוך המרחק, כשם שרואים כל פנים בצורה אחת (כמו שאומרים הבריאות: «לכל היוונים אותם הפנים»), כך חיים בני תקופה ספרותית כחטיבה אחת בת סגנון אחד.

(דברים שבעל-פה, ספר שני, תרפ"ז, עמ' רס"ו)

מקור ותרגום

כל חיינו הם בבחינת תרגום, הכול נוצר אצלנו תחת השפעות פסיכולוגיות וצורות הרגשה זרות. והנה הוטל על דורנו לתרגם את עצמנו ואת עולמנו הפנימי לעברית.

תרגום של החזרה למקור.

מן הראוי היה אפילו לפתוח כאן בארצנו פקולטה לאמנות התרגום, ולחנך במשך דור שלם מתרגמים לעברית, כי הפרוצס של תרגום עצמנו ימשך אולי עוד שניים-שלושה דורות, עד אשר נכיר ששינינו את הרקמות של מבנה רוחנו. והפרוצס הזה בארץ ישראל, בניגוד לזה שבגולה, יכול להיקרא בשם ה"התלבשות".

אם בגולה הרינו מתערטלים מעצמותנו ומתלבשים בלבושים זרים — כאן יהיה עלינו לדחוק את עצמנו וללבוש את הבגדים שלנו.

(דברים שבעלפה, ספר שני, תרפ"ח, עמ ק"צ)

על חידושי מלים

פינס היה אומר, שבכדי להכניס אף מלה חדשה אחת אל הלשון העברית, צריכים תחילה לחפש בכל אוצרות הספרות העברית, שבהם גנוז כל הדורות את מחשבותיהם, אולי נמצאת כבר המלה המבוקשת בצורה עברית. ואם אי אפשר למצוא בשום אופן בספרות העברית מלה המתאימה בדיוק אל המושג הדרוש, אז אפשר לחדש גם מלה חדשה. אולם על יסוד התפתחות השפה ולא באופן רבולוציוני. זהירות! הוו זהירים בהכנסת מלים זרות אל השפה העברית! כי אם הנכם שוגים ומכניסים מלה חדשה, שהיא זרה לרוח השפה במשקלה ובצורתה, היא מביאה דיסהרמוניה בלשון, שהיא הולכת ומתרבה מיום ליום יחד עם שימוש המלה הזרה בצורות שונות, וכל האחריות חלה על ראשי המחדשים

הפזיוזים. צריך שהמלה העברית תהיה עברית בשרשיה, ואם היא נטע זר, צריך שהרכבתה חיווגה יעלו יפה, כי גם הסינטכסיס הוא יסוד לתחיית הלשון.

(דברים שבעל-פה, ספר שני, תרצ"ג, עמ' קעח)

על הפתגם

את הפילוסופיה של האומה תמצא לפעמים כשהיא ספונה בפתגמים. אלה נעשים יסוד לספרים שלמים ודרכי-מחשבה רחבים.

(דברים שבעל-פה, ספר שני, תרצ"ד, עמ' קכ"ו)